

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC**

NGUYỄN THỊ GIANG

**NHÂN VẬT XUÂN TÓC ĐỎ TỪ GÓC NHÌN
NGHIÊN CỨU VĂN HÓA**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8220121

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: TS. Bùi Linh Huệ

Thái Nguyên - 2020

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc của mình đến với TS. Bùi Linh Huệ, người đã trực tiếp tận tình hướng dẫn, giúp đỡ tôi trong quá trình nghiên cứu, thực hiện và hoàn thành luận văn này.

Tôi cũng xin gửi lời cảm ơn chân thành đến các thầy, cô giáo Bộ môn Ngữ văn & Văn hóa Việt Nam, Khoa Ngôn ngữ & Văn hóa, Trường Đại học Khoa học đã tạo điều kiện trong quá trình học tập và nghiên cứu.

Thái Nguyên ngày 16 tháng 12 năm 2020

Học viên

Nguyễn Thị Giang

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan luận văn “Nhân vật Xuân Tóc Đỏ từ góc nhìn nghiên cứu văn hóa” là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các kết quả nêu trong luận văn là trung thực, đảm bảo độ chuẩn xác cao. Các tài liệu, trích dẫn có xuất xứ rõ ràng. Tôi hoàn toàn chịu trách nhiệm với công trình nghiên cứu của chính mình.

Thái Nguyên ngày 16 tháng 12 năm 2020

Học viên

Nguyễn Thị Giang

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU.....	1
1. Lí do chọn đề tài.....	1
2. Tổng quan vấn đề nghiên cứu.....	3
3. Đối tượng và mục tiêu nghiên cứu.....	8
4. Nhiệm vụ và phương pháp nghiên cứu.....	8
5. Phạm vi nghiên cứu.....	9
6. Đóng góp mới của luận văn.....	9
7. Cấu trúc luận văn.....	10
CHƯƠNG MỘT: CƠ SỞ LÍ LUẬN VÀ THỰC TIỄN.....	11
1.1. Khái lược về tác giả, tác phẩm.....	11
1.1.1. Vũ Trọng Phụng.....	11
1.1.2. Tác phẩm Số đỏ và nhân vật Xuân Tóc Đỏ.....	12
1.2. Khái lược về phương pháp nghiên cứu văn hóa.....	15
1.2.1. Nghiên cứu văn hóa là gì?.....	15
1.2.2. Nghiên cứu diễn ngôn – chìa khóa của nghiên cứu văn hóa.....	17
CHƯƠNG 2: SỰ KẾ THỪA TRUYỀN THỐNG VĂN HỌC BỌM NGHỊCH VIỆT NAM VÀ THẾ GIỚI CỦA NHÂN VẬT XUÂN TÓC ĐỎ.....	25
2.1. Xuân Tóc Đỏ trong tương quan truyền thống văn học bọm nghịch thế giới.....	25
2.1.1. Một số nhân vật bọm nghịch tiêu biểu trong văn học thế giới.....	25
2.1.2. Sự tương đồng giữa Xuân Tóc Đỏ với nhân vật bọm nghịch trong văn học thế giới.....	29
2.2. Xuân Tóc Đỏ trong tương quan truyền thống văn học bọm nghịch Việt Nam....	33
2.2.1. Xuân Tóc Đỏ - sự tiếp nối truyền thống nhân vật trạng.....	33
2.2.2. Xuân Tóc đỏ - phiên bản hiện đại của Trạng Lợn.....	35

CHƯƠNG 3: SỰ SÁNG TẠO CỦA NHÂN VẬT BỌM NGHỊCH XUÂN TÓC ĐỎ TRONG Ý THỨC ĐỐI THOẠI VỚI CÁC DIỄN NGÔN VỀ VĂN MINH NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX.....	42
3.1. Văn học Việt Nam 1900-1945 từ góc nhìn phê bình hậu thực dân	42
3.2. Các diễn ngôn về văn minh ở Việt Nam giai đoạn 1900-1945.....	47
3.2.1. Diễn ngôn về văn minh, tiền bộ của thực dân Pháp và trí thức Việt Nam..	47
3.2.2. Diễn ngôn về văn minh qua một số nhân vật văn học cùng thời.....	52
3.3. Nét mới của nhân vật bom nghịch Xuân Tóc Đỏ: sự đối thoại với các diễn ngôn văn minh đương thời	54
3.3.1. Nhân vật bom nghịch – một thủ pháp giễu nhại & phỏng nhại.....	54
3.3.2. Nhại diễn ngôn thực dân về văn minh	59
KẾT LUẬN	72
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	74

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Vũ Trọng Phụng là một hiện tượng văn học phức tạp. Ông đã từng là một đề tài gây ra nhiều tranh cãi trong giới nghiên cứu và trong dư luận bạn học. Thậm chí, trong nhiều thời kỳ, Vũ Trọng Phụng bị coi là một khu vực cấm và bị văn học treo lơ lửng. Tuy nhiên, thời gian đã phán xét công bằng cho mọi giá trị văn học và hơn bao giờ hết, hiện tượng Vũ Trọng Phụng vẫn là một trong những hiện tượng văn học sôi nổi nhất. Cho đến nay, việc nghiên cứu về nhà văn này đã tiến được những bước khá dài và vị trí của ông trong lịch sử văn học hiện đại dân tộc đã được khẳng định mạnh mẽ. Những đóng góp và giá trị của Vũ Trọng Phụng đối với nền văn học dân tộc vẫn đang tiếp tục được tìm hiểu và khẳng định.

Vũ Trọng Phụng là một cây bút thành công trên nhiều thể loại nhưng nổi tiếng nhất là thể loại tiểu thuyết với những đóng góp to lớn với tiến trình hiện đại hóa của thể loại này, một thể loại mà thiếu nó người ta khó có thể hình dung được diện mạo của văn học hiện đại của một dân tộc. Đối với tiểu thuyết, việc sáng tạo nhân vật được xem là công việc quan trọng hàng đầu. Đây là phương diện tất yếu, quan trọng nhất để thể hiện tư tưởng, vừa quyết định cốt truyện, vừa lựa chọn chi tiết và phương tiện ngôn ngữ, thậm chí cả kết cấu.

Nhắc đến Vũ Trọng Phụng, người ta nghĩ ngay đến thế giới nhân vật đa dạng của ông, trong đó không thể không nhắc đến không ít điển hình bất hủ sống mãi với thời gian như Nghị Hách, Xuân Tóc Đỏ, bà Phó Đoan, ông Văn Minh,.... Đã có nhiều cách tiếp cận nhân vật của Vũ Trọng Phụng từ nhiều góc độ khác nhau như phân tâm học, phong cách học, thi pháp học, tiếp cận hệ thống, khoa học và cả lối xé lẻ hình tượng để suy diễn, quy kết một cách dung tục, độc đoán,...

Trong các tác phẩm của Vũ Trọng Phụng, *Số đỏ* là kiệt tác tiêu biểu nhất. Nhân vật Xuân Tóc Đỏ là một hình tượng độc đáo trong tiểu thuyết. Đây có thể coi là một hình tượng độc nhất vô nhị của văn học hiện thực 1930-1945. Xuân Tóc Đỏ là một nhân vật điển hình, mang tính tiêu biểu cho nhiều người cùng loại trong xã hội cũ, dùng thủ đoạn lừa đảo để tiến thân. Tuy nhiên, nhân vật Xuân Tóc Đỏ lại không bị bóc trần bản chất xấu xa bởi trong cái xã hội mang nặng tính chất đối phó, lừa đảo lẫn nhau như bấy giờ, bản chất xấu xa của Xuân Tóc Đỏ

phát triển theo đúng quy luật của xã hội, một xã hội không dựa trên những quan hệ chân thực giữa con người và con người. Vũ Trọng Phụng đã dựng lên một nhân vật thành công trong xã hội bằng sự ngẫu nhiên, cơ may và sự nhanh trí của một tên lưu manh. Là kiệt tác của văn học Việt Nam, nhân vật Xuân Tóc Đỏ nói riêng và tác phẩm *Số đỏ* nói chung tuy đã được nghiên cứu nhiều song vẫn còn những khoảng trống nhất định.

1.2. Ngành nghiên cứu văn hóa (Cultural Studies) là một lĩnh vực được khởi đầu trong giới học thuật Anh từ những năm sáu mươi của thế kỉ XX; và sau này được lan truyền và phát triển, biến đổi khắp nơi trên thế giới. Là một lĩnh vực liên ngành, nghiên cứu văn hóa dựa trên lí thuyết và phương pháp của các ngành khác, nhưng được làm mới với sự quan tâm đặc biệt đến khía cạnh quyền lực, diễn ngôn, hệ tư tưởng và chính trị của văn hóa. Mục đích của ngành nghiên cứu văn hóa không chỉ là khám phá bản chất chính trị của văn hóa đương đại thông qua việc tìm hiểu sự vận hành của diễn ngôn và quyền lực. Coi ngôn ngữ không phải là các phương tiện vô tư mà luôn mang định kiến, nghiên cứu văn hóa coi các tác phẩm văn học là các diễn ngôn có mối quan hệ chặt chẽ với bối cảnh thời đại, với quyền lực. Các khuynh hướng chính của nghiên cứu văn hóa là phê bình hậu thực dân, phê bình nữ quyền, phê bình sinh thái, nghiên cứu diễn ngôn, nghiên cứu văn hóa đại chúng, vv. Ở Việt Nam, phương pháp nghiên cứu văn hóa đã bước đầu được giới thiệu và ứng dụng, nhưng chưa rộng rãi. Do vậy, cần thêm các nghiên cứu cụ thể áp dụng phương pháp nghiên cứu triển vọng này vào các hiện tượng văn học Việt Nam cụ thể.

1.3. Trong các nghiên cứu về tác phẩm *Số đỏ*, vấn đề về thế giới nhân vật trong tác phẩm được quan tâm nhất, bên cạnh các đặc sắc trào phúng trong nghệ thuật cũng như trong ngôn từ của tác phẩm. Tuy nhiên, chưa có nghiên cứu có tính hệ thống và chi tiết nào đặt nhân vật trong mối quan hệ với truyền thống văn học về nhân vật bọm nghịch thế giới và Việt Nam cũng như đặt nhân vật trong bối cảnh các diễn ngôn thời đại 1900-1945.

Vì những lý do trên tác giả lựa chọn đề tài “*Nhân vật Xuân Tóc Đỏ từ góc nhìn nghiên cứu văn hóa*”. Qua luận văn, chúng tôi hi vọng giúp bạn đọc tiếp cận tác phẩm *Số đỏ* nói chung và nhân vật Xuân Tóc Đỏ nói riêng của Vũ Trọng Phụng

từ góc nhìn nghiên cứu văn hóa: hiểu nhân vật và tác phẩm sâu sắc hơn bằng cách đặt chúng trong bối cảnh văn hóa, xã hội rộng lớn hơn của Việt Nam và thế giới.

2. Tổng quan vấn đề nghiên cứu

2.1. Các nghiên cứu về *Số đỏ* và nhân vật Xuân Tóc Đỏ

Vũ Trọng Phụng là một trong những cây bút tiêu biểu của nền văn xuôi Việt Nam hiện đại. Cuộc đời ông tuy ngắn ngủi (1912-1939) nhưng di sản tinh thần mà ông để lại khá đồ sộ: hơn 50 tác phẩm trong đó gồm 28 truyện ngắn, 9 tiểu thuyết, 8 phóng sự, 6 kịch bản, 1 dịch thuật. Ngoài ra, còn một số bài tranh luận, phê bình văn học và hàng trăm bài báo về các vấn đề chính trị, xã hội, văn hóa,... Nghiên cứu về Vũ Trọng Phụng đã có nhiều nhưng mỗi đề tài nghiên cứu lại có một cách tiếp cận khác nhau. Mặc dù ông đã vĩnh biệt chúng ta gần 80 năm nhưng dường như những tranh luận về ông vẫn chưa thôi sôi nổi, và có vẻ câu chuyện lại càng thú vị hơn theo năm tháng.

Cao Việt Dũng trong tiểu luận *Vũ Trọng Phụng trong lịch sử văn chương Việt Nam: một số nhìn nhận mới* đã xem Vũ Trọng Phụng là một nhà văn đóng vai trò “đá thử vàng” của những thế hệ phê bình khác nhau. Trong cuộc tranh luận về nhà văn này, có hai trường phái rõ ràng: phái ngợi ca thì tung hô nhà văn lên mây. Văn Tâm gọi ông là “thiên tài không còn nghi ngại được”, Phan Khôi xem ông là “nhà tiểu thuyết hiện thực phê phán có khuynh hướng xã hội chủ nghĩa”, Nguyễn Khải xem *Số đỏ* là tác phẩm “có thể làm vinh dự cho mọi nền văn học”...; trong khi phái chê bai thì đìu ông đến tận đáy. Trương Tửu cho rằng việc *Số Đỏ* công kích “phong trào lãng mạn” phù phiếm như khiêu vũ, thời trang và tự do luyến ái thể hiện những cố gắng bảo thủ nhằm bảo vệ cho đạo đức, công lý. Nhất Chi Mai xem ông là “một nhà văn nhìn thế gian qua cặp kính đen, có một bộ óc đen và một nguồn văn cũng đen nữa”, Vi Huyền Đắc, Nguyễn Đức Đàn, Vũ Đức Phúc lại xem văn ông là thứ văn chương tư sản, là tự nhiên chủ nghĩa, là đề cao đế quốc, Hoàng Văn Hoan thậm chí còn xem ông là “thứ văn chương chống cách mạng... loại văn chương nguy hiểm”. Thậm chí còn có cả phái “thứ ba” vừa khen lại vừa chê, hoặc trước khen sau chê, khen chỗ này nhưng chê chỗ khác như Mộng Sơn, Nguyễn Đình Thi,... Tuy nhiên, khi phân tích kỹ những tư tưởng đó, đa số

vẫn chỉ quán quanh ở tư duy tiền hiện đại trong nghiên cứu văn học, với hai hướng tiếp cận cơ bản là “lịch sử tinh thần” và “thực chứng”.

Trong hoàn cảnh đó, chuyên luận *Thi pháp tiểu thuyết Vũ Trọng Phụng* (NXB Văn học, 2013) của TS. Nguyễn Thành đã ra đời. Chuyên luận này vừa là tiếng nói đối thoại lại nghiên cứu văn học theo tư duy tiền hiện đại, vừa là sự hợp lưu vào lối nghiên cứu theo tư duy hiện đại, tức là dựa vào hình thức tác phẩm, thông qua lý thuyết về thi pháp học. Thực chất, chuyên luận của Nguyễn Thành này là sự kết tụ của một hướng nghiên cứu mà tác giả đã kiên trì trong nhiều năm qua, và cho đến nay vẫn được coi là một chuyên luận có một lối đi riêng đáng ghi nhận.

Trong số các tác phẩm của Vũ Trọng Phụng, *Số đỏ* là một tiểu thuyết lừng danh, vô cùng nổi tiếng trong kho tàng tiểu thuyết Việt Nam riêng và trong văn học Việt Nam nói chung. Cho đến nay, *Số đỏ* là tác phẩm độc nhất vô nhị trong lịch sử văn học Việt Nam hiện đại xét về thể loại. *Số đỏ* có giá trị của một sự cách tân thể loại đối với tiểu thuyết hiện đại Việt Nam. Tác phẩm này xuất hiện lần đầu năm 1936, khi mà tiểu thuyết Việt Nam, nếu tính từ mốc từ *Tố Tâm* của Song Anh Hoàng Ngọc Phách (1925) đã có hơn mười năm phát triển, đã trải qua giai đoạn *Tiểu thuyết Tự lực văn đoàn* và đến khi đó vẫn tiếp tục tự định hình. Nhưng vượt lên các tác phẩm có trước và cùng thời, *Số đỏ* khẳng định mình là một cuốn tiểu thuyết có tính chất tiểu thuyết nhất với những đóng góp vô cùng phong phú và sâu sắc, đặc biệt là trên hai phương diện: cách xây dựng nhân vật và thủ pháp tiếng cười. Do đó, có rất nhiều các bài nghiên cứu đã được thực hiện về tiểu thuyết lừng danh này.

Báo cáo *Hội nghị sinh viên Nghiên cứu Khoa học* lần thứ 8 Đại học Đà Nẵng năm 2012 với bài viết *Giễu nhại bằng hình thức nói mỉa trong tiểu thuyết Số đỏ của Vũ Trọng Phụng* của Phạm Thị Nga, Trương Thị Phương và Nguyễn Thị Kiều Trinh (2012). Theo các tác giả này, *Số đỏ* của Vũ Trọng Phụng là một minh chứng cho thành công của nhà văn về nghệ thuật trào phúng. Trong toàn bộ thiên truyện trào phúng này, người đọc bị thu hút mạnh bởi một giọng văn giễu nhại độc đáo. Đặc biệt, giọng văn đó được tạo nên nhờ hình thức nói mỉa. Hơn nữa, đề tài đi theo một hướng nghiên cứu mới về hình thức nói mỉa, dựa trên cơ sở hệ

thống lý thuyết của tiến sĩ Bùi Trọng Ngoãn, nên việc thể hiện vấn đề sẽ mang tính khoa học và có căn cứ ngôn ngữ hơn. Qua đó, làm nổi bật lên giọng điệu giễu nhại chủ đạo và vai trò của nó đối với tác phẩm ở nhiều phương diện khác nhau.

Hồng Hạnh nghiên cứu về *Vũ Trọng Phụng và Số đỏ* (2017) trên Báo mới đã chỉ ra những nét đặc sắc trong cách xây dựng nhân vật của Vũ Trọng Phụng, cụ thể là nhân vật Xuân Tóc Đỏ. Theo bà, đây là nhân vật tiểu thuyết thứ nhất của văn học Việt Nam hiện đại. So với các nhân vật trong nhiều cuốn tiểu thuyết khác cùng thời và về sau, Xuân Tóc Đỏ thực sự là nhân vật của tiểu thuyết. Hầu hết các nhà nghiên cứu đều bị lúng túng khi xác định tính chất điển hình của nhân vật Xuân Tóc Đỏ. Theo bà, “*không thể và không nên quy Xuân Tóc Đỏ vào một loại đại diện cho một giai cấp, tầng lớp nào đó - nó là một con người thời đại đặc trưng cho cái hoàn cảnh lịch sử - xã hội đã sản sinh ra và nuôi dưỡng nó*”. Tiếng cười trong *Số đỏ* còn tạo một lợi thế cho nhà văn: hạ các tầng lớp thượng lưu xuống mức “bình dân hóa” và nâng lên mức “thượng lưu hóa” các tầng lớp bình dân để đạt mục đích châm biếm, trào lộng. Nhìn chung, nghiên cứu đã tập trung nghiên cứu kỹ về nhân vật Xuân Tóc Đỏ và các nghệ thuật trào phúng trong tác phẩm này.

Nghiên cứu về *Nghệ thuật trào phúng của Vũ Trọng Phụng qua Số đỏ* (2014) của Lê Thị Thu Trang. Nghiên cứu này tập trung làm sáng tỏ nét đặc sắc về nghệ thuật trào phúng của Vũ Trọng Phụng qua tác phẩm *Số đỏ* để hiểu được phần nào tâm tư, tình cảm của nhà văn cũng như thời đại mà ông đã sống, đưa ra những nhận xét đúng đắn, có tính logic về nghệ thuật trào phúng của Vũ Trọng Phụng qua *Số đỏ* và từ đó rút ra kết luận xác đáng cho phong cách nghệ thuật trào phúng của Vũ Trọng Phụng. Tác giả đã nhấn mạnh hình tượng trào phúng qua nhân vật Xuân Tóc Đỏ, cảnh sát Min Đơ, Min Toa, vợ chồng ông Văn Minh, cô Tuyết,... Nghệ thuật trào phúng còn được thể hiện qua việc tác giả đã xây dựng các tình huống trào phúng và ngôn ngữ trào phúng.

Thái Thị Kiều Lan (2014) nghiên cứu về *Ngôn từ nhân vật trong Số đỏ của Vũ Trọng Phụng*. Nghiên cứu chủ yếu xoay quanh ngôn ngữ của nhân vật trong tác phẩm *Số đỏ* với hai vấn đề chính là ngôn ngữ hội thoại và độc thoại nội tâm của nhân vật. Từ đó, hiểu được tính cách nhân vật trong tác phẩm. Và qua đó,